

μών, θα ακολουθήσει και η αποχώρηση από την ΟΝΕ. Η εγκατάλειψη του ευρώ δίνει περισσότερες επιλογές για την αντιμετώπιση του δημόσιου χρέους, αφού το κράτος θα μπορεί να μετατρέψει το σύνολο του χρέους στο νέο νόμισμα. Προσφέρει επίσης μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων για τη διάσωση των τραπεζών μέσω της εθνικοποίησης και της παροχής εγγύτητας ρευστότητας από τη στιγμή που θα ανακτηθεί ο έλεγχος της νομισματικής πολιτικής.

Οι δυσκολίες που θα συνοδεύσουν την έξοδο αφορούν κυρίως τις τράπεζες, καθώς μέρος των υποχρεώσεών τους θα παραμείνει σε ευρώ. Θα δημιουργηθούν προβλήματα στη νομισματική κυκλοφορία, που θα προκαλέσουν συναλλαγματικά προβλήματα, καθώς το νέο νόμισμα θα υποτιμηθεί. Αυτά αντισταθμίζονται όμως από τη δυνατότητα γοργής ανάκτησης της ανταγωνιστικότητας.

Σ' αυτό το σημείο αλλάζει και το

ύφος της μελέτης που, χρησιμοποιώντας τα θεμέλια της ανάλυσης η οποία προηγήθηκε, ανιχνεύει τα εναλλακτικά οράματα κι εκθέτει το πεδίο των επιλογών που έχουμε μπροστά μας. Δεν περιγράφει μια ρόδινη μετάβαση, απλώς σκιαγραφεί τι θα μπορούσε να σημαίνει η αθέτηση πληρωμών και η έξοδος από το ευρώ, με πρωτοβουλία μιας αποφασισμένης κυβέρνησης, με στόχο ν' αλλάξει η ισορροπία δυνάμεων υπέρ της εργασίας, και συνάμα να μπει η χώρα σε πορεία βιώσιμης ανάπτυξης και υψηλής απασχόλησης.

Εν ολίγοις η μελέτη του RMF εξετάζει τις συνέπειες της αθέτησης πληρωμών και εξόδου από το ευρώ και αποδεικνύει, ίσως για πρώτη φορά, ότι δεν οδηγούν στην καταστροφή. Αντιθέτως, προσεγγίζονται με πρακτικό τρόπο τόσο οι συνέπειες και οι δυσκολίες που συνεπάγονται όσο και οι ελπιδοφόρες δυνατότητες που διανοίγονται.

Χριστίνα Λασκαρίδη

Μιχάλης Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, Αθήνα, Διάδραση, 2011, σελ. 488.

Την τελευταία διετία η ελληνική κοινωνία βρίσκεται μέσα σε έναν πρωτοφανή κύκλο διαμαρτυρίας, διεκδίκησης και πολιτικής σύγκρουσης. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη μιας ιδιότυπης παρατεταμένης λαϊκής

εξέγερσης πλήθος μορφές συλλογικής δράσης αναπτύχθηκαν, πατώντας συχνά και πάνω στην εμπειρία προηγούμενων κινημάτων, από τους εργατικούς αγώνες και τα φοιτητικά κινήματα, έως τον Δεκέμβριο του 2008. Αυτό, όμως,

που έχει λείψει είναι μια πολιτική και θεωρητική συζήτηση πάνω σε αυτές τις μορφές συλλογικής δράσης, τις δυναμικές και τα χαρακτηριστικά της, τις παραλλαγές συλλογικής σκέψης που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό τους. Έκφραση αυτής της ελλιπούς συζήτησης και η τρέχουσα αδυναμία τμημάτων της Αριστεράς να στοχαστούν τις μορφές συλλογικής δράσης που αναπτύχθηκαν και όλο τον πλούτο της κινηματικής πρακτικής, πέραν από τα στενοκέφαλα όρια της μετάφρασής τους σε εκλογική ενίσχυση.

Μια τέτοια συζήτηση προϋποθέτει και θεωρητικά εργαλεία. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντικό να δούμε κριτικά τις διαφορετικές θεωρητικές τοποθετήσεις που έχουν διατυπωθεί πάνω στις σύγχρονες μορφές συλλογικής δράσης και τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα. Αυτό, ακριβώς, ορίζει και την αξία του ανά χείρας βιβλίου, που προσφέρει όχι μόνο μια εξαιρετικά τεκμηριωμένη εισαγωγή στις σύγχρονες θεωρίες των κοινωνικών κινήματων, αλλά και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις πάνω στα χαρακτηριστικά των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών. Άλλωστε, τη σύνδεση του θεωρητικού και του πολιτικού ενδιαφέροντος την αποτυπώνει και ο ίδιος ο Ψημίτης στην εισαγωγή όπου συνδέει το θέμα του βιβλίου με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των σύγχρονων ριζοσπαστικών κινήματων (με συμβολική συμπύκνωση τα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης).

Το βιβλίο ξεκινά με μια εκτενή παρουσίαση των βασικών θεωριών για τη

συλλογική δράση. Ανασκοπούνται έτσι οι «*θεωρίες της συλλογικής συμπεριφοράς*» όπως προέκυψαν μέσα στην κλασική κοινωνιολογία. Επισημαίνεται το πώς στη δομο-λειτουργιστική παράδοση η συλλογική διεκδίκηση και σύγκρουση αποτελεί συνήθως ένδειξη δυσλειτουργίας του κοινωνικού συστήματος, παρότι άλλα ρεύματα όπως η «*Σχολή του Σικάγο*», η «*θεωρία της συλλογικής διάδρασης*» και η «*θεωρία της σχετικής αποστέρησης*» ενσωματώνουν τη δυνατότητα συλλογικής δράσης. Αντίθετα, η μαρξιστική θεωρία αναλύει τη συλλογική δράση στη βάση της ειδικής σχέσης που κάθε κοινωνική τάξη διατηρεί με τη διαδικασία παραγωγής. Στον αντίποδα βρίσκονται οι παραλλαγές της «*θεωρίας της ορθολογικής επιλογής*» όπου η συλλογική δράση ερμηνεύεται ως το άθροισμα των ατομικών συμπεριφορών. Ορθά ο Ψημίτης αναδεικνύει τα όρια που έχει το συγκεκριμένο θεωρητικό ρεύμα και ο μεθοδολογικός ατομισμός του, σε αντιδιαστολή προς τη συνθετότητα της διαδικασίας συγκρότησης του ταξικού συμφέροντος στη μαρξιστική παράδοση. Επιπλέον, επισημαίνει την αδυναμία της «*θεωρίας της ορθολογικής επιλογής*» να κατανοήσει τη σχεσιακή συγκρότηση των συλλογικών συμφερόντων.

Το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου διαπραγματεύεται τις βασικές θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα. Κατ' αρχάς εξετάζεται η «*θεωρία κινητοποίησης πόρων*». Σύμφωνα με αυτήν τα κινήματα επεκτείνουν τις μορφές πολιτικής δράσης,

πέραν των τυπικών ορίων της κομματικής ή παραδοσιακά συνδικαλιστικής δράσης, ακριβώς επειδή εμφανίζονται νέοι δρώντες μέσα στην κοινωνία. Ως αποτέλεσμα το επίδικο της συλλογικής δράσης είναι η ικανότητα μιας ομάδας να μπορεί να κινητοποιήσει πόρους, υλικούς και μη, για την επίτευξη των σκοπών της. Για τον Ψημίτη η θετική συμβολή της συγκεκριμένης θεωρίας είναι η έμφαση στα ίδια τα κινήματα και τις μορφές οργάνωσής τους, ενώ οι αδυναμίες έγκεινται στην υποτίμηση της συμβολικής διάστασης της συλλογικής δράσης, στην παράλληλη υποτίμηση των δομικών καθορισμών και τη σύγχυση ανάμεσα στα κινήματα και άλλες συμβατικές μορφές συλλογικής δράσης.

Στη συνέχεια εξετάζεται η θεωρία των νέων κοινωνικών κινήματων που προσπάθησε να απαντήσει στον οικονομισμό και ταξικό αναγωνισμό των κλασικών μαρξιστικών τοποθετήσεων. Ο Ψημίτης επισκοπεί τις θεωρητικές προτάσεις των Habermas και Offe πάνω στα χαρακτηριστικά των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών και την ιδιαίτερη σημασία των επικοινωνιακών μορφών δράσης. Στη συνέχεια στρέφεται στη θεωρία του Tugaine για τις σύγχρονες κοινωνικές μορφές, με αφετηρία τις αλλαγές στη φιγούρα του εργάτη και τη μετάβαση από τη βιομηχανική κοινωνία στην «προγραμματισμένη κοινωνία», η ιστορικότητα της οποίας οδηγεί σε κοινωνικά κινήματα που αφορούν τους γενικούς πολιτισμικούς προσανατολισμούς των κοινωνιών.

Εκτενής είναι η αναφορά που κάνει

ο Ψημίτης στο έργο του Alberto Melucci και τον τρόπο που αυτός βλέπει τα νέα κοινωνικά κινήματα ως συλλογικές δράσεις που εκφράζουν συγκρούσεις σε ρήξη με τα όρια συμβατότητας του εκάστοτε εξεταζόμενου συστήματος. Ο Ψημίτης παρουσιάζει την τυπολογία των κινήματων κατά Melucci (διεκδικητικά, πολιτικά, ταξικά, συγκρουσιακά), την ιδιαίτερη έμφαση στη συλλογική ταυτότητα, τη θέση ότι τα σύγχρονα κινήματα αμφισβητούν την τεχνική ορθολογικότητα, εμπεριέχουν τον αναστοχασμό, έχουν και υπερεθνική διάσταση και καθιερώνουν νέους τρόπους αποτίμησης της συλλογικής δράσης.

Ο Ψημίτης εκτιμά ότι οι θεωρίες των νέων κοινωνικών κινήματων υπερβαίνουν τον οικονομισμό του κλασικού μαρξισμού, τονίζουν την πολιτισμική διάσταση, διευκολύνουν τη συνολική θεωρητική και όχι μόνο εμπειρική προσέγγιση των μορφών συλλογικής δράσης. Ως αδυναμίες της προσέγγισης αυτής θεωρεί την έλλειψη θεωρητικής εμβάθυνσης στους όρους ανάδυσης των κινήματων, την υποτίμηση της πολιτικής διάστασής τους και την ελλιπή υποστήριξη από ανάλογες εμπειρικές έρευνες.

Στη συνέχεια, ο Ψημίτης στρέφεται στις δομικές συνθήκες των σύγχρονων μετανεωτερικών και μεταβιομηχανικών κοινωνιών, στον τρόπο που αυτές διαμορφώνουν δομές πολιτικών ευκαιριών και πώς αυτό επιδρά στη δράση των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων. Στέκεται στις αλλαγές που παίρνει η εργασία και η ταξική διάθροση στις σύγχρονες κοινωνίες και τον τρόπο που οι

σύγχρονες μορφές του κοινωνικού ανταγωνισμού εστιάζονται και σε συγκρούσεις για μη υλικά ζητήματα. Στέκεται ακόμη στις αλλαγές στο πολιτικό σύστημα και την κρίση του κομματικού συστήματος, απέναντι στην οποία τα νέα κοινωνικά κινήματα εκφράζουν και ένα αίτημα πραγματικής δημοκρατίας, εμπειρεύοντας τη δυνατότητα πραγματικής ανανέωσης του δημοκρατικού αιτήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, θεωρεί ότι η θεωρητική προσέγγιση της δομής πολιτικών ευκαιριών επιτρέπει την καλύτερη κατανόηση των κοινωνικών κινήματων, καθώς επιτρέπει να προσεγγίσουμε παραμέτρους όπως την αυξανόμενη πρόσβαση στη συμμετοχή, τις αναδιατάξεις του πολιτικού συστήματος, τις συμμαχίες, τα ρήγματα στις κυρίαρχες ελίτ, η σχετική ισχύς του κράτους, οι μορφές καταπίεσης και κοινωνικού ελέγχου.

Το επόμενο κεφάλαιο του βιβλίου αναφέρεται στις διεργασίες νοηματικής πλαισίωσης των κοινωνικών κινήματων. Με αφετηρία την γκραμισιανή ηγεμονία, στρέφεται σε έννοιες όπως η νοηματική πλαισίωση, η εσωτερική κίνηση, η υποκειμενική ταυτότητα και πραγματικότητα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει σε αυτό που ορίζει ως η μετανεωτερική πολιτισμική συνθήκη, με την εμφάνιση περισσότερο ρευστών, σχεσιακών και υβριδικών ταυτοτήτων, με χαρακτηριστικά την αναστοχαστικότητα, την εξατομίκευση, τη διακινδύνευση, την πολυπλοκότητα και το πολιτισμικό πλεόνασμα. Ως αποτέλεσμα τα κοινωνικά κινήματα τροφοδοτούνται και από ένα αίτημα

νοήματος στη ζωή μας που προκύπτει από το χάσμα ανάμεσα στις βαθύτερες ανάγκες και την καθημερινή μας εμπειρία. Αυτό, εκτός των άλλων, προσδίδει και ένα αίτημα ηθικοποίησης στο αίτημα της κοινωνικής χειραφέτησης και στις διεκδικήσεις των κινήματων.

Το τελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται στις μορφές οργάνωσης, τους τύπους και την εξέλιξη των κοινωνικών κινήματων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη δικτυακή μορφή συλλογικής δράσης των σύγχρονων κινήματων και την ολοένα και μεγαλύτερη διεθνή διάσταση που αποκτούν, ενώ γίνεται η διάκριση ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και τα αντικινήματα, θρησκευτικά και άλλα, με συντηρητικό προσανατολισμό.

Συνολικά, πρόκειται για μια ιδιαίτερα τεκμηριωμένη και αναλυτική εισαγωγή στις θεωρίες των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων. Βοηθά τον αναγνώστη να δει ότι τα κοινωνικά κινήματα δεν είναι ένα απλό εμπειρικό φαινόμενο, αλλά μια σύνθετη μορφή συλλογικής δράσης, με πλήθος καθορισμών, γύρω από την οποία υπάρχει σημαντικός αριθμός θεωρητικών παρεμβάσεων.

Τα σημεία κριτικής που θα μπορούσαμε να καταθέσουμε αφορούν τα ακόλουθα ζητήματα. Πρώτον, θα μπορούσε να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην άρθρωση των ταξικών προσδιορισμών και εντάξεων με τις ιδεολογικές πρακτικές σε σχέση με τις μορφές άρθρωσης των κοινωνικών κινήματων. Δεύτερον, θα άξιζε τον κόπο η μεγαλύτερη συσχέτιση των ερωτημάτων που αφορούν τη σύγχρονη θεωρία των κοινωνικών κινήμα-

των με εκείνες τις μαρξιστικές τοποθετήσεις που προσπάθησαν να προσεγγίσουν τη συνθετότητα των πολιτικών πρακτικών, όπως τις τοποθετήσεις του ύστερου Πουλαντζά στον γόνιμο διάλογο του με την κληρονομιά του Γκράμσι. Τρίτον, υπάρχει το ερώτημα εάν τα κινήματα που έχουν κυριαρχήσει στο προσκήνιο μετά τα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης, όπως οι μεγάλοι ευ-

ρωπαϊκοί νεολαϊστικοί αγώνες της δεκαετίας του 2000, ο ελληνικός Δεκέμβρης του 2008, ο εξεγερσιακός κύκλος της διετίας 2010-11, έχουν μια εντονότερα πολιτική και ταξική διάσταση σε σχέση με μια προηγούμενη περίοδο.

Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για ένα σημαντικό βιβλίο, που αξίζει να διαβαστεί.

Παναγιώτης Σωτήρης

Υβόν Κινιού, Μαρξ, Τόπος, σειρά Στερεότυπα, σελ. 144

Κυκλοφόρησε και στη γλώσσα μας το βιβλίο του Γάλλου φιλόσοφου Υβόν Κινιού (Yvon Quiniou), με πρόλογο του συγγραφέα για την ελληνική έκδοση, και επίσης με πρόλογο του Ευτύχη Μπιτσάκη. Όπως σημειώνει ο τελευταίος στον πρόλόγο του, με το βιβλίο αυτό ο Κινιού ανασκευάζει μια σειρά «αυτονόητες» ιδέες που συγκροτούν μια παραμορφωτική εικόνα του έργου του Μαρξ.

Ο Κινιού ανασκευάζει τα επιχειρήματα της τρέχουσας αντι-μαρξικής προπαγάνδας χωρίς να αγιοποιεί τον Μαρξ. Χωρίς να αποκρύπτει κενά, αδυναμίες και μονόπλευρες απόψεις του έργου του. Όπως σημειώνει ο Μπιτσάκης, με σαφήνεια, με γνώση των κειμένων, με σύντομο και κοφτό στυλ, με κατανοητή γλώσσα σε αντίθεση με τα περίτεχνα παραληρήματα που κατά και-

ρους μας έρχονται από τη Γαλλία, και που ορισμένοι τα δέχονται ως απαύγασμα σοφίας και επαναστατικής θεωρίας, ο Κινιού ανατρέπει συγκεκριμένα τις απόψεις των προπαγανδιστών (νεκρός Μαρξ, οικονομιστής, ντετερμινιστής, κομμουνισμός ίσον πανταχού παρουσία του κράτους). Ταυτόχρονα σκιαγραφεί θετικά μια εισαγωγή, μια «μύηση» στα βασικά προβλήματα του μαρξισμού, χρήσιμη και για τον αρχάριο, αλλά και για κείνον που θέτει ξανά σε κριτική εξέταση τις φιλοσοφικές αντιλήψεις του.

Δημοσιεύουμε εδώ μια κριτική αποτίμηση του βιβλίου του Κινιού από τον Γάλλο πολιτειολόγο René Mouriaux, δημοσιευμένη στην *Humanité* στις 2 Απριλίου 2007.

Ένας άλλος Μαρξ, εναντίον των παραμορφώσεων.